

Prof. Maria Ossowska (1896-1974)

Powołanie i odpowiedzialność

ELŻBIETA NEYMAN

elmascarou@free.fr

Elżbieta Neyman jest socjologiem i eseistką. Wydała książkę „Intymny portret uczonych. Korespondencja Marii i Stanisława Ossowskich”.

Była prekursorką socjologii moralności. W roli uczoney wyróżniała ją konsekwentne realizowanie zarysowanego w młodości planu badawczego. W roli obywatela – niezłomna odwaga w obronie cenionych wartości. Minęło 40 lat od śmierci Marii Ossowskiej

Przychodzi na świat w zubożonej ziemiańskiej rodzinie Niedźwiedzkich. Najbliższemu środowisku zawdzięcza staranne wykształcenie – doskonale zna języki obce, muzykę klasyczną, literaturę filozoficzną. W 1915 roku podejmuje studia na UW pod kierunkiem m.in. Tadeusza Kotarbińskiego, Władysława Tatarkiewicza i Jana Łukasiewicza. Dysertację doktorską poświęca aksjologii stoików. Habituje się w 1932 roku na podstawie pracy z zakresu semantyki.

Małżeństwo z socjologiem Stanisławem Ossowskim jest nie tylko związkiem uczuciowym, ale też relacją partnerską na płaszczyźnie intelektualnej i w działalności publicznej. Wspólnie piszą nowatorski artykuł „Nauka w nauce” (1935).

Ossowscy są związani z postępową lewicą. Odgrywają ważną rolę w tworzeniu Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej czy w protestach przeciw tzw. gettu ławkowemu, wymierzonymu przeciwko studentom żydowskim na uniwersytecie. Przekonania społeczno-polityczne uniemożliwiają im podjęcie pracy zarobkowej w instytucjach akademickich: funkcje docentów pełnią honorowo. Decydujący wpływ na naukowy rozwój Ossowskiej ma jej pobyt na stypendium w Anglii (1933-1935). Uczestniczy w seminariach Bronisława Malinowskiego i Georga Moore’a, już wcześniej była w kontakcie z Bertrendem Russellem. Jej zainteresowania kierują się ku zagadnieniom etycznym.

Pod koniec lat trzydziestych Ossowska formułuje program nauki, której podstawowym zadaniem jest opis i wyjaśnianie zachowań moralnych. Ma ona korzystać z różnych dyscyplin: logiki, matematyki, psychologii, socjologii i antropologii. W miejsce spekulatywnych rozważań Ossowska postuluje podejście empiryczne. Głównymi działami nowej nauki ma być psychologia moralności, podejmująca przede wszystkim problem kształtowania się i funkcjonowania motywacji oraz socjologia moralności ustalająca społeczne uwarunkowania motywacji i zachowań jednostek. Należy je poprzedzić analizą języka myśli moralnej. Zadanie to uczona podejmuje w „Podstawach nauki o moralności”, dziele ukończonym przed wojną,

a wydanym w 1947 r. Kreśli w nim własny manifest teoretyczno-badawczy.

Okres wojny i okupacji w życiu Ossowskich wyznacza priorytet dla spraw społecznych nad pracą naukową. Uczeni pomagają osobom pochodzenia żydowskiego, prowadzą działalność oświatową w środowisku robotniczym, organizują uniwersytet podziemny, prowadzą wykłady.

W warunkach okupacyjnych Maria Ossowska pisze książkę „Motywy postępowania” (wydaną w 1949). Zawiera ona krytyczny przegląd podstawowych dla analizy zjawisk moralnych pojęć psychologicznych, jak „natura ludzka”, „motyw”, „intencja”, oraz teorii podejmujących próbę wyjaśnienia tych zjawisk przez odwołanie się do altruizmu lub egoizmu.

W 1945 roku Ossowsky obejmują profesury na Uniwersytecie Łódzkim. Ich działalność dydaktyczna okazuje się jednak skazana na nieciągłość. Powrót do Warszawy w 1948 roku i objęcie katedr na Uniwersytecie Warszawskim oznacza rozstanie z uczniami łódzкими. Ale i z nowymi studentami muszą się pożegnać – wykłady i seminaria obojga zostają w latach 1950-1956 zawieszane z przyczyn politycznych. Ale to nie przerywa pracy badawczej Ossowskich. W tym okresie zostaje ukończona pierwsza monografia źródłowa uczoney „Moralność mieszczańska” (1956). Ossowska analizuje w niej klasyczne propozycje etyczne – Franklina, Defoego, Albertiego i Volneya. Opierając się na rekonstrukcji historycznej, formułuje typ idealny myśli mieszczańskiej, który przedstawia na tle krytyki tej myśli przez polską lewicę społeczną, myśl szlachecką i Młodą Polskę.

Zmiany polityczne w 1956 roku przynoszą decyzję o przywróceniu Marii i Stanisławowi Ossowskim katedr na Uniwersytecie Warszawskim. Do szkół wyższych wraca też socjologia, zakazana wcześniej jako „nauka burżuazyjna”.

W 1960 roku Maria Ossowska na zaproszenie Barnard College w Nowym Jorku prowadzi wykłady z socjologii moralności. W kraju zaś wydaje pracę „Socjologia moralności. Zarys zagadnień” (1963), traktującą o powstawaniu i rozwoju norm w życiu społecznym. Podejmuje także centralny problem czynników kształtujących moralność grup społecznych: środowiska fizycznego, czynników biologicznych (rasy i płci), demograficznych, ekonomicznych, społecznych, politycznych, religijnych i rodzinnych.

Śmierć Stanisława w 1963 roku to cezura w życiu Marii Ossowskiej. Przejmuje po mężu prowadzenie konwersatorium, opiekę nad magistrantami i doktorantami, przygotowuje do druku sześć tomów jego „Dzieł”. W 1966 roku publikuje własną książkę „Myśl moralna Oświecenia angielskiego”, w której podejmuje próbę empirycznej weryfikacji hipotez przedstawionych w swoich pracach teoretycznych. Ukazuje, że optymizm, utylitaryzm, racjonalizm i tolerancja

Jan Marek/Forum

charakteryzowały również myśliciele reprezentujących klasy inne niż mieszczaństwo. Podkreśla, że ceni angielską myśl etyczną z uwagi na charakteryzujące ją oddzielenie etyki od dogmatu religijnego oraz pochwałę dobroci.

W 1967 roku Ossowska wygłasza cykl wykładów na Uniwersytecie Pensylwańskim w Filadelfii, po których ukazuje się jej pierwsza publikacja w języku angielskim – „Social Determinants of Moral Ideals”.

Wydana w 1970 roku praca „Normy moralne. Próba systematyzacji” sygnalizuje główne niepokoje etyczne współczesności. Ossowska grupuje normy moralne w następujące kategorie: te broniące naszego biologicznego istnienia, niezależności, prywatności, służące potrzebie zaufania oraz strzegące sprawiedliwości. Ostatnią książką Marii Ossowskiej jest

„Ethos rycerski i jego odmiany” (1973), praca typologiczna poparta materiałami źródłowymi.

Trudno przecenić rolę Marii Ossowskiej w nauce i życiu publicznym. Sformułowała i realizowała spójny program badawczy nowej dyscypliny. Pracą naukową musiała przełamywać opory natury nie tylko intelektualnej, lecz także emocjonalnej – otaczała ją początkowo atmosfera nieufności środowiska, które nawykło do przyjmowania wobec zagadnień moralnych postawy etyka ustalającego, co dobre, a co złe, i pouczającego innych. Wywalczyła należyty status dla naukowej analizy zagadnień moralnych, a na terenie socjologii – uznanie ich wagi. Mimo historycznego fatum ciężącego nad jej działalnością dydaktyczną pozostawiła po sobie uczniów, którzy kontynuują jej dzieło. ■